

ЗА РАДОСТТА ОТ ЧЕТЕНЕТО И ПРЕПОДАВАНЕТО

Светозар Любомиров

С Радослав Радев съдбата ни срещна през 2009 година по време на проверката на писмените работи от държавните зрелостни изпити. Чудех се как така утвърдени университетски преподаватели като Ангел Петров, Адриана Дамянова, Амелия Личева, Радослав Радев – всички вече професори – без каквото и да е материален интерес, години наред, по осем часа без почивка, редом до учителите понасяха навикванията на изнервени представители от Министерството. Те именно придадоха тежест на държавния зрелостен изпит, който днес се зачита за успешно положен кандидатстудентски изпит във всички държавни университети с хуманитарни специалности.

По-късно с професор Радев ме запозна мой състудент от Великотърновския университет и още при първата ни среща ми подари последния брой на алманах „Света гора“ в качеството си и на член на редакционната колегия. Върнах му жеста с моя книга, по същество разработка за защита на първа ПКС. Чух похвални друми за написаното, но когато се опитах да кандидатствам с този текст за зачисляване и начална процедура по придобиване на образователна и научна степен „доктор“, проф. Радев бе вече критичен. Съвсем справедливо препоръчваше сериозно преработване, дори пренаписване на текста, допълване с нови идеи, автори, разработки... Мина доста време, докато му изпратя в окончателен вид труда си „Обучението по литература. Поглед върху теорията и практиката“. Този път отговорът беше положителен. Но нещата не свършиха дотук. В хода на изследователската ми работа Радослав Радев като мой научен ръководител бе винаги отворен за помощ и напътствия. Тогава успях да опозная ерудита, учения, човека с огромно сърце. Макар още през далечната 2009 г., на 21 май 2009 г., в София вече да се бях докоснал до тези негови качества. Особено до онази непринуденост и топлота, до подкупващото доверие и чувството за хумор, с които заразяваше всички наоколо.

Всъщност срещата ни, макар и задочна, бе с много по-ранна дата – от първите ми учителски години. Познавах Радослав Радев като автор на учебни помагала и материали в помощ на ученика и учителя. Използвах ги широко в практиката си, защото се оказаха работещи. Няма да скрия, че изборът ми в началото бе в някаква степен субективен – нали самият аз съм възпитаник на Великотърновския университет. Още тогава мислех, както и сега, че учителят никога не трябва да къса връзката с университета. Особено с този, в който е учил. С течение на времето доверието ми нарастваше и книгите на Радослав Радев станаха безценни мои помощници в работата. Те ми дадоха първите импулси да започна свои анализационни наблюдения, част от които публикувах

в регионалния, а по-късно и в националния печат. Придобих и необходимото самочувствие да участвам в научни конференции.

Наред с това прочетеното провокира у мен желание да започна да събирам различни смешки, анекдоти, закачки от моя роден край. Впоследствие ги издадох. Една от книгите ми бе представена от Радослав Радев и Сава Василев в град Неделино при голям интерес от местната общност.

През последните две-три десетилетия предизвикателствата пред учителя по български език и литература в гимназиалния етап нараснаха неимоверно. (Те са свързани както с учебните програми, така и с непрекъснато променящите се държавни образователни изисквания.) Изобилието на учебници и учебни помагала пък го поставя в ситуация да направи правилния избор, който гарантира успеха на учениците при полагането на държавния зрелостен изпит. Макар учебникът да е само един от многото източници на информация, изборът на учителя е от решаващо значение.

Когато през 2002 година ми се наложи аз да избирам учебник за учениците от единадесети клас, няхах никакво колебание да препоръчам учебника на Радослав Радев и колектив. Същото направиха и колегите ми. Решаващ се оказва начинът, по който беше поднесен урочният материал: съобразен с ученическата аудитория, което означава яснота, достъпност, близост до разбиранята на ученика. Не на последно място, умело структуриране, съобразено със задачите на средното образование.

Учебникът на Радослав Радев и колектив предлагаше пространни статии с разнообразна и полезна информация. Не бе пренебрегнат и илюстративният материал, защото той е много важен за задържането на вниманието на ученика и за цялостното възприемане на съдържанието. А научно-методическият модел даваше компетентен отговор на много литературоведски и методически въпроси и насърчаваше самостоятелната познавателна дейност на учениците.

Очерците, посветени на Ботев, Алеко Константинов и Вазов (чийто автор е Радев), са преди всичко увлекателно четиво, зад което стои обмислен научно-методически модел, проверен от автора в практиката. Стилът е достъпен, без маниерничене, необременен от излишна терминология и отговарящ на изискванията както на учителите, така и на учениците. Интерпретираните програмни текстове са илюстрирани с множество документи и критически фрагменти. Със съвременния си модерен облик и ясно изразена концепция авторът на посочените очерци подчинява въведения понятиен апарат на разчитането на литературната творба, осъществява комуникация с ученика и така открива възможности за дълбоко вникване в самото съдържание на литературата като вид изкуство. Прави впечатление, че понятията не са използвани самоцелно, а съобразно изучаваните текстове, като познанията за тях се разширяват с надграждане на нови знания.

Такъв подход помага на учениците да придобият солидни теоретико-литературни знания и да изградят у себе си съвременно мислене за литературните факти и явления. Както и да търсят и откриват универсалното в художествения текст. В същото време очерците на Радослав Радев стимулират желанието за написване на собствен текст. Създават творческата атмосфера, при която се усъвършенства стилът на ученика. Без да подценявам останалите учебници, мога да кажа, че не всеки от тях е успял да намери златното сечение между теория, научен апарат и подходяща методика, благодарение на която се постигат добри резултати и реални знания. Често срещани недостатъци са терминологичната претрупаност и високият стил, или обратното – повишена, но лишена от съдържание емоционалност. Оказва се, че не е лесно да се отсее най-важното и да се постигне онази структура, която предпазва от самоцелност и претрупаност в съдържанието.

На фона на казаното трябва да добавим и агресивните практики в учебникарския бизнес, които се наложиха още през 90-те години на миналия век. Това, за съжаление, не стана без участието на експерти, директори, учители и друг вид специалисти, които се поставиха в услуга на издателствата с користна цел. Но аз и колегите ми бяхме спокойни, защото можехме да разчитаме на великотърновския преподавател като литературовед и методист, както и на един цял екип, който ни гарантираше професионализъм и етика.

В този ред на мисли, излязлата през 2015 година книга на Радослав Радев „Технология на методите в обучението по литература“ бе отдавна очаквано четиво. Очаквано, но и пълно с изненади. Запознах се веднага с написаното и предложих на колегите от регионалния инспекторат и от област Смолян да споделят мнението си. Разчитах на способността им да направят разлика между онова, което отдавна работеше в учителската ни практика и за съжаление, ни връщаше към архаиката на отдавна познати неща – още от годините на следването и след него, и новопредложеното. Всички познаваме тези методи и съдържание, характерни за работата на по-старите поколения колеги. От друга страна, през първите години на демокрацията започна предлагането и прилагането на различни подходи в обучението по литература – проблемен, естетически, от гледна точка на конструктивизма и структурализма и какви ли не още, но не и такива, които да приковат вниманието на ученика и да активират неговите способности. Да го накарат сам да открива проблемите и подпомогнат от учителя, да изпита удоволствието от четенето и разбирането на художествения текст. Книгата на Радослав Радев работеше именно в тази посока. При това без да игнорира класическата методика, но като прилага нови идеи за преобразуване на съдържателната същност на литературното обучение. Темите, свързани с коментарното четене, с игровия характер на изкуството, с ролята на спонтанността, повторителността в литературното обучение, с ролята

на отсъстващото, си поставяха за задача да превърнат учениците в съ-творци. При това всичко бе поднесено не от висотата на академичната дидактичност, а с езика на опита, на проверената практика. Друго не би могло и да се очаква, след като предлаганата технология и методи са проверявани многократно, така да се каже, „на терен“ в училищата в Пазарджик, Ловеч, Силистра. Впрочем това е една от многото дългогодишни и добре познати страни в работата на методиста Радослав Радев, който поддържа тясна връзка с утвърдени базови учители в цялата страна и многократно проверява онова, което предлага и до което е достигнал в академичните си изследвания.

Дълги години преподавам „Серафим“ на Йовков както в шести, така и в дванайсети клас. В гимназиалния клас в избираемите часове го разглеждаме детайлно, но винаги пропускаме спонтанността при възприемане на текста и се оказва, че изгубваме най-важното. Това осъзнах, след като прочетох книгата на Р. Радев. Традиционно сме свикнали да свързваме жестовете на героя с онова, което знаем от евангелските сказания. Защото в тях представата за святост и извисеност обичайно се свързва с безкористност, отдаденост на вярата, но почти винаги и с бедност, външна занемареност, смирение, добротворство и т.н. На тези внушения залагат повечето интерпретатори, докоснали се до разказа и неговата проблематика. Подведени от евангелските текстове, възприемаме Еньо като скъперник, а Павлина – като жертва на лошата уредба на света. Дори в някои критически текстове срещаме трактовки, че чрез жеста си Серафим събужда съвестта на търговеца – кръстник.

При разглеждането на разказа поставих задача на учениците да го допишат, въвеждайки допълнителен епизод, само че в рамката, заключена между изреченията „Но по вървежа ѝ Серафим разбра, че е млада“ и „Ти какво си направил?“. Учениците създадоха свои варианти на въображаемата сцена как Серафим дава парите на Павлина, тъй като този момент е нарочно изпуснат от автора. Те получиха пълна свобода и можеха да разчитат само и единствено на своето въображение. Някои написаха, че Серафим настига Павлина и ѝ дава парите. Според други Серафим отива в дома ѝ, трети и четвърти разказваха как я чака сутринта, за да ѝ ги даде, а имаше и такива, които предпочетоха версията, при която оставя парите на прага пред дома на Павлина, за да помисли жената, че Еньо е променил първоначалното си решение и сам го е направил. При внимателния прочит на Йовковия текст обаче се убеждаваме в нещо много важно: Серафим не е изгубил отношението си към живота – той поглежда Павлина с очите на мъж, но не користоно, а „като усещане за хубавото“. Гледа я през призмата на проверени от живота ценности, оцелели в човека. Пък бил той несретник и неудачник... Така според Радослав Радев Йовков утвърждава „онези тайни пориви, които остават загадка за другите, но са част от очарованието на съществуването ни“.

След тази провокация учениците не само че се дистанцираха от традиционното тълкуване, но и достигнаха до основното заключение: че отсъстващото може да се окаже от изключително значение за цялото. За същността и посланията на текста. Това бе начин да се преодолеят не само еднозначно наслоените през годините интерпретации, но и такива силно преувеличени и неверни твърдения, че Серафим е елинпелиновски тип герой, който отваря душата си заради отказа на търговеца – кръчмар да помогне на кръстника си.

В съвсем различна плоскост е издържан образът на отец Игнатий от „Пролетна измама“ на Елин Пелин, при който се наблюдава един преобърнат християнски модел. За този герой не е грях природно даденото, затова миражите на отца го отвеждат към плътското, телесното. Желанието да се отдаде на естествените пориви, надделява над задължението да спазва църковните канони, и в това прозира неговото жизнелюбие. Йовковият герой е воден от други жизнени ценности при появяването на човешкото, които не могат да бъдат сведени само до добротворчество, „а да открие чрез тях вътрешния живот на човека, онези тайни пориви, които остават загадка за другите, но са част от очарованието на съществуването ни“ – както пише Радослав Радев.

Ученическата нагласа е такава, че в повечето случаи се ръководи от разсъдъчното възприемане, което налага училището. Търси се символиката, включително и заложената в името на героя, анализират се черти от характера. При Йовков твърде често това са съчувствието, състраданието, отзивчивостта. Освен това вниманието се насочва към периферните герои – например Торашко Каменаря от „Другоселец“, дядо Власю от „Албена“. Но моментните импулси на чудаците в повечето случаи остават необясними. Избликът на Дядо Власю: „Момчета, дръжте, не я давайте. Какво е селото без Албена!“ – преобръща психиката на масата и я кара за кратко време да преживее две коренно противоположни състояния: от обругаването до възхищението и преклонението. Торашко също ще преобърне нагласите на общността към другоселеца: от „престъпник“ последният ще стане „братко“.

Към всичко това ме водеха книгите на Радослав Радев, учеха мен и учениците, че художественият текст не може да бъде постигнат само чрез инструментариума на сухия анализ, а трябва да се държи сметка и за спонтанните реакции на героя, защото, „ако то е спонтанно, тогава е образ, емоция. В този момент ние сме повече себе си, тъй като не надничаме в мъдростта на тези преди нас, а я преживяваме.“

Свръхсетивността е нещо естествено за героите на Йовков. Независимо дали всеки техен опит за постигане на бленуваното щастие е обречен. Така е и с Торашко. Пространствената му отдалеченост от другите – живее горе на баира, белег на подчертана индивидуалност, различност – като че ли го прави още по-чувствителен. Неговото „Какви хора сте вий?“ също е плод на импулсивност, на спонтанна реакция, целяща да възвърне човешкия облик на съселяните, да напомни, че добротата е висша морална норма. И Серафим, и

Торашко са аутсайдери, хора от периферията. Те не се вписват в общоприетото, нормата, традицията – живеят по собствени правила, извън онова, което диктуват ежедневието и селският труд. Накратко, отстояват правото си да бъдат свободни, да преживяват с различен труд, но и да заплащат за избора си. Защото последният за тях не е прищявка, а следствие от самата човешка природа, в която е намерил убежище християнският светоглед с неговото безкрайно милосърдие.

Опитах да представя малък фрагмент от онова, което провокираха у мен литературоведските изследвания на Радослав Радев. Най-ценното в тях са насърченията да се работи с литературния текст не от позицията на дидактичното му усвояване чрез поредица от правила, указания и задължителни предписания, а със сетивата на искрения и възторжен читател. Науката за литературата не трябва да убива самата литература. Още по-малко – радостта от общуването с нея. Да се чете задълбочено и аналитично, не означава да се изостави искрената и спонтанна радост от общуването с творбата. А да се съхрани дълбокото човешко преживяване, в името на което, в последна сметка, се ражда и съществува всяко изкуство.